

Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut

Jaarverslag 2019

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Samenvatting	5
Over het Lindeboom Instituut.....	7
Lindeboomhoogleraar - prof. dr. Theo Boer	9
Activiteiten.....	14
Publicaties.....	18
Consortium en externe relaties	20
Financieel verslag	21
Organisatie	23
Bijlage: publicaties Theo Boer	25
Contact.....	35

Voorwoord

Beste lezer,

Bij het Lindeboom Instituut weten we als geen ander dat ontwikkelingen op medisch gebied nooit stilstaan. We weten ons geroepen om vanuit christelijk perspectief te reflecteren op ethische vragen die deze ontwikkelingen met zich meebrengen en een bijdrage te leveren aan het maatschappelijk debat. Ook in 2019 is dat onze inzet geweest. In dit jaarverslag kunt u lezen op welke manier we dat hebben gedaan.

Veel van ons werk in 2019 heeft te maken met medisch-technische ontwikkelingen op het gebied van het begin van het leven. Zo hebben we onder andere (in samenwerking met partners) een digitale kennispeiling uitgevoerd en een bezinningsavond georganiseerd over embryothematiek.

Helaas moesten we in 2019 afscheid nemen van Lindeboomhoogleraar prof. dr. Theo Boer. We zijn heel dankbaar voor zijn werk. Met zijn kennis, wijsheid en vermogen om de dialoog met anderen aan te gaan, heeft hij veel voor het Lindeboom Instituut betekend. We wensen hem veel zegen toe in zijn werk aan de PThU, waar hij gelukkig bezig blijft met medisch-ethische thema's.

We zijn blij dat veel mensen zich verbonden weten met het Lindeboom Instituut. Die verbondenheid uit zich op verschillende manieren: geven, bidden, meedenken, schrijven en praktisch ondersteunen. Heel erg bedankt daarvoor.

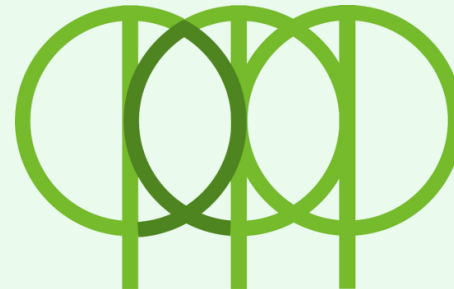
Sander Luitwieler, directeur

Samenvatting

Over het Lindeboom Instituut

Het Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut wil een bijdrage leveren aan het doordenken van medisch-ethische thema's vanuit een christelijk perspectief. Het doet dat door middel

van cursussen, bijdragen in de media, lezingen en adviezen en wetenschappelijk onderzoek, resulterend in publicaties. Met dit alles ondersteunt het Lindeboom Instituut artsen en artsen in opleiding, andere zorgverleners, zorgvragers en beleidsmakers bij ethische en levensbeschouwelijke vragen in de zorg.

Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut

Lindeboomleerstoel – prof. dr. Theo Boer

Prof. dr. Theo Boer was tot en met augustus 2019 voor 0,2 fte vrijgesteld in het kader van de Lindeboomleerstoel Ethiek van de Zorg aan de Theologische Universiteit Kampen. In de maanden februari tot en met april 2019 gaf hij de cursus 'Medische ethiek'. In zijn onderzoek heeft Theo Boer met name aandacht gegeven aan voorspellende geneeskunde, begin van het leven, palliatieve psychiatrie en kinderpalliatieve zorg. Theo Boer heeft besloten zich niet voor een tweede termijn van de leerstoel beschikbaar te stellen. Eind 2019 is het Lindeboom Instituut een opvolgingsprocedure gestart.

Activiteiten

Het Lindeboom Instituut heeft in 2019 samen met de NPV en het Reformatorisch Dagblad een digitale kennispeiling gehouden over embryothematiek onder christenen en de Nederlandse bevolking in het

algemeen. De resultaten hiervan werden op 1 juni 2019 gepubliceerd in het [Reformatorisch Dagblad](#), het [Nederlands Dagblad](#) en in [Lindeblad](#).

Op 20 november organiseerde het Lindeboom Instituut samen met Weetwatjegeloof.nl (Theologische Universiteit Kampen), het Reformatorisch Dagblad, de NPV-Zorg voor het leven en het Hersteld Hervormd Seminarie een bezinningsavond over voortplantingstechnologie. Dr. René Franssen en prof. dr. ir. Henk Jochemsen gaven een lezing en gingen met de bezoekers in gesprek over dit onderwerp.

Publicaties

Het Lindeboom Instituut geeft in samenwerking met uitgeverij Buijten & Schipperheijn de Lindeboomreeks uit. De redactie is gedurende 2019 bezig geweest met een tweetal bundels over het begin van het leven. De eerste, diepgaande studie gaat over allerlei ethische vragen die worden opgeroepen door nieuwe (technologische) ontwikkelingen. Deze bundel zal naar verwachting in het najaar van 2020 verschijnen. De andere uitgave is bedoeld voor een breed christelijk publiek met als hoofdvraag: 'Waarom zijn wij ongeboren leven respect verschuldigd?'. De verschijning van dit boek wordt begin 2021 verwacht.

Lindeblad – de tweejaarlijkse nieuwsbrief van het Lindeboom Instituut – verscheen in mei en december van 2019 en werd verzonden aan ruim 1.000 adressen.

Financiën

Het Lindeboom Instituut heeft 2019 helaas afgesloten met een negatief resultaat van 2.500 euro. De bijdragen van consortiumpartners zijn constant, maar de giften (afkomstig van particulieren en met name kerken) vertonen de laatste paar jaar een dalende trend en dat geldt nog meer voor gerealiseerde projectsubsidies.

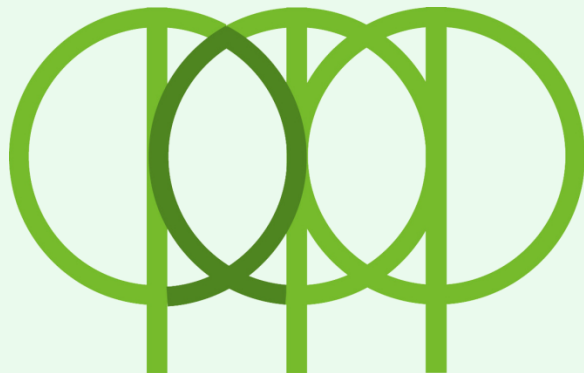
Over het Lindeboom Instituut

Het Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut wil een bijdrage leveren aan het doordenken van medisch-ethische thema's vanuit een christelijk perspectief. Het doet dat door middel van cursussen, bijdragen in de media, lezingen en adviezen en wetenschappelijk onderzoek, resulterend in publicaties.

Met dit alles ondersteunt het Lindeboom Instituut artsen en artsen in opleiding, andere zorgverleners, zorgvragers en beleidsmakers bij ethische en levensbeschouwelijke vragen in de zorg.

Geschiedenis

Het Lindeboom Instituut is genoemd naar Prof. dr. G.A. Lindeboom (1905-1986). Hij was hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en doceerde daar Inwendige Geneeskunde en Encyclopedie der Medische Wetenschappen. Daarnaast heeft hij zich bezig gehouden met medisch-ethische vraagstukken.

Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut

Door middel van talloze publicaties en activiteiten in vele organisaties heeft Lindeboom zich ingezet voor een bijbels verantwoorde medische ethiek. Een keuze uit zijn werk is in boekvorm gepubliceerd als deel 1 van de Lindeboomreeks.

Uit dankbaarheid voor het vele werk dat hij op medisch-ethisch gebied heeft verricht en om uit te drukken dat het Instituut vanuit

dezelfde geestelijke achtergrond dit werk wil voortzetten, is zijn naam eraan verbonden.

Onder invloed van nieuwe medisch-technische mogelijkheden en het steeds meer wegvallen van een gemeenschappelijke ethiek in de samenleving groeide de behoefte aan grondige doordenking en duidelijke bijbels verantwoorde normering van het medisch handelen. Deze behoefte vormde de aanleiding tot de oprichting van het Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut in 1987.

Impuls

Het Lindeboom Instituut heeft in 2014 een nieuwe impuls gekregen door een consortium dat bestaat uit Stichting voor Christelijke Filosofie, Reliëf, Pro Life Zorgverzekeringen, ForumC, de Theologische Universiteit Kampen, de NPV-Zorg voor het leven en, sinds 2019, de VBOK.

Dit viel samen met de benoeming van prof. dr. Theo Boer als bijzonder hoogleraar 'Ethiek van de zorg' aan de Theologische Universiteit Kampen per 1 september 2014 (0,2 fte). In het algemeen wordt er door de hoogleraar effectief meer tijd in de leerstoel geïnvesteerd. Theo Boer is tevens werkzaam als universitair docent ethiek aan de Protestantse Theologische Universiteit in Groningen.

Het bestuur van de Stichting Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut wordt gevormd door het bestuur van Stichting voor Christelijke Filosofie (personele unie).

Lindeboomhoogleraar - prof. dr. Theo Boer

In dit hoofdstuk leest u het verslag van de werkzaamheden van Lindeboomhoogleraar Ethiek van de Zorg Theo Boer. Het verslag gaat over het universitair cursusjaar 2018-2019. Theo Boer was in het verslagjaar voor 0,2 fte vrijgesteld in het kader van de Lindeboomleerstoel. Daarnaast was hij universitair docent ethiek aan de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) in Groningen. Het werk voor de Lindeboomleerstoel vond plaats op basis van detachering vanuit de PThU.

In dit vijfde en laatste jaar van de benoeming van Theo Boer als Lindeboomhoogleraar is opnieuw gebleken dat de leerstoel in een duidelijke behoefte voorziet. Er is in Nederland behoefte aan wetenschappelijke doordinking van medisch-ethische vraagstukken vanuit een betrokken orthodox-christelijk en maatschappij-open standpunt. De leerstoelhouder wordt regelmatig betrokken bij discussies waarin dit geluid als een noodzakelijke nuancering van andere opvattingen wordt betrokken. Ook is vanuit het buitenland een waarneembare behoefte aan expertise vanuit Nederland, in het bijzonder voor wat betreft de doordinking

Prof. dr. Theo Boer (foto: Jaco Klamer)

van actieve levensbeëindiging. Verheugend is de kroonbenoeming van Theo Boer als lid van de Gezondheidsraad per 1 januari 2018.

Theo Boer stopt als Lindeboomhoogleraar

Theo Boer heeft besloten zich niet voor een tweede termijn van de leerstoel beschikbaar te stellen. Dit heeft te maken met een nieuw onderzoek bij de PThU in het kader van het project *Moral Compass*, in combinatie met een benoeming van 0,6 fte als hoogleraar 'Ethiek van de Gezondheidszorg' aan de PThU per 1 september 2019. Het Lindeboom Instituut heeft, in samenwerking met de TU Kampen, eind 2019 de sollicitatieprocedure in gang gezet voor een nieuwe Lindeboomhoogleraar.

Speerpunten

In het verslagjaar werd aan de volgende thema's specifiek aandacht gegeven:

- Voorspellende geneeskunde;
- Begin van het leven;
- Kinderpalliatieve zorg;
- Palliatieve psychiatrie.

Onderzoek

- Bij het Innovatiefonds Zorgverzekeraars was door het NHG, IQ-Healthcare en het Lindeboom Instituut een subsidie verkregen voor het opzetten van een cursus voor huisartsen over Advance Care Planning (ACP). Voor de deelname van de leerstoelhouder was een subsidie van € 5.000 verkregen voor onderzoek naar de ethiek van ACP. Dit had al eerder geresulteerd in een

wetenschappelijke rapportage en resulteerde eind 2018 in artikel in een internationaal peer-reviewed tijdschrift.

- Het door ZonMw gesubsidieerde project 'Komt een test bij de dokter' (Voorspellende geneeskunde en de arts-patiëntrelatie) resulteerde begin januari 2018 in het onderzoeksrapport *Komt een test bij de dokter* (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn 2018). In het verslagjaar hebben het schrijven van het eindverslag en van twee wetenschappelijke artikelen, één met de algemene bevindingen samen met Martijn van Rijswijk, en één samen met Elise van Hoek waarin de christelijke respondenten worden vergeleken met de niet-christelijke, de nodige tijd gevraagd. Met name aan het eerstgenoemde is in de verslagperiode lang en intensief gewerkt, zodat het bij de indiening van dit verslag in een fase is gekomen dat het aan een internationaal peer-reviewed tijdschrift kan worden aangeboden.
- Bij en in overleg met Stichting Pro Life Zorgvoorziening is een subsidieaanvraag ingediend voor het kunnen inhuren van een redacteur voor twee publicaties over het begin van het leven. Stichting Pro Life Zorgvoorziening heeft hiervoor in februari 2019 een subsidie van € 17.500 toegezegd.
- Een andere aanvraag bij Stichting Pro Life Zorgvoorziening betreft een project naar ethische vragen en *best practices* in de kinderpalliatieve zorg in samenwerking met Kinderhospice Binnenveld te Barneveld. De stichting zegde hiervoor in augustus 2019 een subsidie toe van € 35.000. De uitvoerend onderzoeker zal Wilma Stoelinga zijn, waarbij Theo Boer zal optreden als begeleider. Tevens is medewerking toegezegd van een student geneeskunde aan de Universiteit Utrecht, Colinda Adams, die een deel van het onderzoek als stage-opdracht zal doen, en van Wieke Ligtenberg, ethicus. Dit project zal door Theo Boer vanaf september 2019 aan de PThU worden

voortgezet, maar de verbinding met het Lindeboom Instituut blijft nadrukkelijk in beeld. Wel zal een deel van de voor de uren van Theo Boer voorziene subsidie dan worden omgeleid naar de PThU.

- In het verslagjaar is contact opgenomen met een groot aantal partijen – het VUMc, het AMC, de RUG, de Levensidekliniek, diverse GGZ-instellingen waaronder Eleos, het Ministerie voor Volksgezondheid, de gemeente Apeldoorn en andere – over de voorbereiding van een project dat heet ‘Palliatieve psychiatrie’. Het betreft een verkenning van de aard van het lijden van ‘uitbehandelde’ psychiatrische patiënten en van de mogelijkheden om hun lijden te verlichten. De inzet was om in coördinatie met het thema ‘Op weg naar een veerkrachtige en inclusieve samenleving’ van de Nationale Wetenschapsagenda (NWA) hiervoor een subsidieaanvraag bij NWO in te dienen. Hiervan is uiteindelijk in juni 2019 afgezien omdat bleek dat de kansen op subsidie ongeveer 10% zouden zijn. Dit rechtvaardigt niet de grote inzet in uren. Het thema ‘palliatieve psychiatrie’ blijft echter aandachtspunt tussen het Lindeboom Instituut en Eleos. Eleos legde dit project net als het Lindeboom Instituut even te ruste, maar houdt er rekening mee dat dit alsnog gaat worden opgepakt in 2020. Theo Boer zal de hem ter beschikking staande netwerken voor die gelegenheid overdragen.

Onderwijs

- In november 2018 werd een college over H. Richard Niebuhr's *Christ and Culture* gegeven in het kader van de cursus Christelijke identiteit en sociale ethiek in een ‘post-seculiere’ en ‘post-christendom’ context van de Kampense IES-Master.
- In de maanden februari tot en met april 2019 werd te Kampen de cursus ‘Medische ethiek’ gegeven.

- De cursus werd dit jaar ontkoppeld van de cursus 'Medische ethiek' van Christian Medical Fellowship (CMF). Daarvoor in de plaats vond in juni 2019 een cursus 'Medisch- ethische vragen rond het levenseinde' plaats in Doorn waar Theo Boer een module in heeft verzorgd.
- De hoogleraar is initiator en voorzitter van een groep jonge academici op het raakvlak van geneeskunde, zorg, wijsbegeerte, ethiek en politieke wetenschappen, genaamd 'Kenniskring christelijke ethiek'. Doel van deze groep is deskundigheidsbevordering, netwerkvorming en deelname aan maatschappelijke debatten. In het verslagjaar was er een bijeenkomst op 19 november 2018 te Utrecht.
- Promotiebegeleiding werd gegeven aan Bert-Jan Heusinkveld bij een proefschrift over mensverbetering. De begeleiding gebeurt in samenwerking met prof. dr. ir. Henk Jochemsen.

Publicaties

Een uitgebreide lijst van publicaties van Theo Boer is te vinden in de bijlage (vanaf pagina 25).

Activiteiten

Digitale kennispeiling embryothematiek

Het Lindeboom Instituut heeft in 2019 samen met de NPV en het Reformatorisch Dagblad een digitale kennispeiling gehouden over embryothematiek onder christenen en de Nederlandse bevolking in het algemeen. De resultaten hiervan werden op 1 juni 2019 gepubliceerd in het [Reformatorisch Dagblad](#), het [Nederlands Dagblad](#) en in [Lindeblad](#).

Resultaten digitale kennispeiling

In grote lijnen is het kennisniveau onder de achterbannen van de drie christelijke organisaties redelijk tot goed en hoger dan bij de Nederlandse bevolking in het algemeen. De meeste achterbanrespondenten hebben weleens gehoord van embryo-onderzoek, maar slechts weinigen kennen het begrip 'kiembaanmodificatie'. Ongeveer twee derde van de achterbanrespondenten weet dat het in Nederland onder strikte voorwaarden is toegestaan om wetenschappelijk onderzoek te doen met embryo's.

Een ruime meerderheid verwacht dat het verhelpen van erfelijke ziekten bij volwassenen, het kunnen aanpassen van embryo's om erfelijke ziekten te voorkomen, het ontwikkelen van stamcelonderzoek en het kweken van embryo's met gewenste eigenschappen redenen zijn om onderzoek met embryo's te willen doen. Terwijl ongeveer de helft van de Nederlandse bevolking in het algemeen de eerste drie redenen belangrijk genoeg vindt om embryo-onderzoek te gaan uitvoeren, geldt dit slechts voor rond de 10% van de achterbanrespondenten; ruim twee derde vindt zelfs geen van de voorgelegde onderzoeksdoelen belangrijk genoeg.

Een kleine meerderheid van de achterbanrespondenten weet dat de strikte regels voor het doen van onderzoek met embryo's niet wijzigen onder dit kabinet. Bijna een derde denkt dat de regels voor het doen van onderzoek met embryo's onder het huidige kabinet worden versoepeld. Dit komt mogelijk doordat toenmalig minister Schippers in 2016 embryokweek voor onderzoek toezegde. Het huidige kabinet van VVD, D66, CDA en ChristenUnie, dat in 2017 aantrad, sprak echter af pas op de plaats te maken. Ongeveer twee derde van de achterbanrespondenten weet dat het technisch mogelijk is om wijzigingen aan te brengen in het DNA van mensen, maar dat dit in Nederland niet toegestaan is.

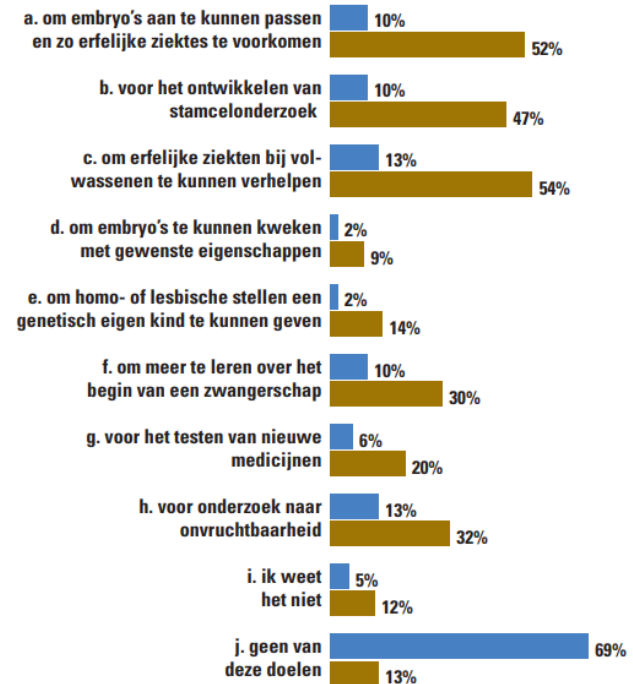
Bewustwording, bezinning en dialoog

Het is mooi om te constateren dat het kennisniveau onder christenen relatief hoog is. Dat biedt een goede basis om de christelijk-ethische bezinning over embryothematiek te starten. Bezinning en bewustwording zijn nodig, omdat we in de praktijk merken dat mensen het moeilijk vinden om woorden te geven aan gevoelde weerstand tegen ingrijpen in embryo-DNA. Hieronder kunt u lezen over de bezinningsavond die is georganiseerd over embryothematiek in het najaar van 2019.

Wenselijkheid van embryo-onderzoek

■ christelijke achterban ■ Nederlandse bevolking

Welk doel vindt u belangrijk genoeg om embryo-onderzoek te gaan uitvoeren?

©RD – bron: NPV, Prof. dr. G. A. Lindeboom Instituut en Reformatorisch Dagblad

En de mens zag dat het perfect was? Bezinningsavond 20 november 2019

Op 20 november organiseerde het Lindeboom Instituut samen met Weetwatjegeloof.nl (Theologische Universiteit Kampen), het Reformatorisch Dagblad, de NPV-Zorg voor het leven en het Hersteld Hervormd Seminarie een bezinningsavond over voortplantingstechnologie. Dr. René Fransen en prof. dr. ir. Henk Jochemsen gaven een lezing en gingen met de bezoekers in gesprek over dit complexe en belangrijke onderwerp.

In zijn presentatie gaf René Fransen uitleg over de meest recente technische

en wetenschappelijke ontwikkelingen op het gebied van genetica en voortplanting. De huidige discussie over genetische modificatie heeft een impuls gekregen door de nieuwe techniek CRISPR-CAS9. Deze techniek maakt het mogelijk om vrij nauwkeurig aanpassingen te maken in het DNA. Doordat de wijzigingen kunnen worden aangebracht in zogenaamde kiembaancellen, zijn ze permanent, en wordt het gewijzigde DNA doorgegeven aan het nageslacht.

De verwachtingen van de nieuwe technische mogelijkheden zijn groot. Het zou ervoor kunnen zorgen dat erfelijke ziektes niet aan het nageslacht worden doorgegeven. Tegelijkertijd is er nog veel onzeker. Is de

Dr. René Fransen tijdens zijn lezing op 20 november (foto: André Dorst)

techniek echt veilig? Wat als er negatieve neveneffecten in het DNA optreden? Die worden dan namelijk ook doorgegeven aan het nageslacht.

Henk Jochemsen onderstreepte in zijn bijdrage dat voor christenen het kweken van embryo's voor onderzoek een onbegaanbare weg is. Een embryo is een mens in wording en verdient daarom volledige bescherming. Er zijn echter meer kanttekeningen te plaatsen bij de recente ontwikkelingen. Jochemsen: "We leven in een tijd waarin ziekte wordt gezien als een probleem dat we met technische middelen moeten oplossen. Daarachter gaat een drang naar beheersing en manipulatie schuil. De nieuwe technieken hebben effect op de maatschappij als geheel. We zien al dat kinderen krijgen steeds meer een project van de ouders wordt. En wat zullen de gevolgen zijn voor de acceptatie van gehandicapten?"

Jochemsen zou het in principe toejuichen als erfelijke ziektes worden bestreden door kiembaanmodificatie, mits de techniek veilig is en er geen embryo's nodig zijn voor onderzoek. Hij stelt echter de vraag of de toepassing van de techniek daartoe beperkt zal blijven. Is er een harde grens te trekken tussen het genezen van ziekten en mensverbetering? Krijgen we in de toekomst een 'mens op bestelling', waarbij we gewenste eigenschappen in het DNA 'plakken'? Dat staat volgens hem haaks op ontvangen van het leven als gave en het besef dat volkomenheid er pas zal zijn in Gods toekomst.

Na de pauze ging het publiek onder leiding van Elise van Hoek-Burgerhart (NPV) met elkaar en de sprekers in gesprek.

Publicaties

Lindeboomreeks

Het Lindeboom Instituut geeft in samenwerking met uitgeverij Buijten & Schipperheijn de Lindeboomreeks uit. Abonnees op deze reeks ontvangen de boeken met 20% korting. Prof. dr. Theo Boer is voorzitter van de redactie en zal dat na zijn vertrek als Lindeboomhoogleraar voorlopig blijven. Overige leden van de redactie zijn: mr. Jolanda van Boven, dr. Stef Groenewoud, drs. Paul Lieveerse, dr. Janneke de Man-van Ginkel en dr. Dick Mul.

De redactie is gedurende 2019 bezig geweest met een tweetal bundels over het begin van het leven. Voor dit doel is de redactie voor de duur van dit project aangevuld met Elise van Hoek, medewerker bij de NPV.

Tot onze blijdschap werkt ook prof. dr. ir. Henk Jochemsen, die in juni 2018 afscheid nam als hoogleraar Christelijke Filosofie aan Wageningen Universiteit, mee aan deze bundels.

De eerste, diepgaande studie gaat over allerlei ethische vragen die recente (technologische) ontwikkelingen rond het levensbegin oproepen. Denk hierbij aan CRISPR/Cas9, embryoselectie, de NIPT-test en late abortussen. Ook is er in deze

bundel aandacht voor fundamentele filosofische, ethische en theologische bezinning op de status en waarde van het ongeboren leven. De bundel zal naar verwachting in het najaar van 2020 verschijnen. De andere uitgave is bedoeld voor een breed christelijk publiek met als hoofdvraag: 'Waarom zijn wij ongeboren leven respect verschuldigd?'. De verschijning van dit boek wordt begin 2021 verwacht.

Dankzij financiële steun van Stichting Pro Life Zorgvoorziening kon een bureauredacteur voor de twee bundels worden aangetrokken.

Lindeblad

Lindeblad is de tweejaarlijkse nieuwsbrief van het Lindeboom Instituut. Hierin wordt naar donateurs en belangstellenden verslag gedaan van de activiteiten van het Lindeboom Instituut. Lindeblad verscheen in [mei](#) en [december](#) van 2019 en werd verzonden aan ruim 1.000 adressen.

Consortium en externe relaties

De leerstoel wordt ondersteund en medegefinancierd door een consortium bestaande uit:

- Reliëf (Christelijke Vereniging van Zorgaanbieders)
- NPV-Zorg voor het leven
- Pro Life Zorgverzekeringen
- ForumC
- Stichting voor Christelijke Filosofie
- Theologische Universiteit Kampen
- VBOK

Naast de consortiumpartners heeft het Lindeboom Instituut goede banden met o.a. CMF-Nederland en Eleos. De lijnen zijn kort en waar mogelijk wordt er ook inhoudelijk samengewerkt en naar elkaar doorverwezen.

Bij de Theologische Universiteit Kampen was Theo Boer lid van het Neocalvinism Research Institute. Hij is ook lid van de Nederlandse Vereniging voor Bioethiek (NVBe) en fellow bij het Center for Bioethics and Human Dignity (CBHD) in Deerfield, VS. Daarnaast is Theo Boer lid van de vaste Commissie Ethiek en Recht van de Gezondheidsraad.

Financieel verslag

Bestuursverslag bij de Jaarrekening 2019

In 2019 is het Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut een aantal nieuwe onderzoeksprojecten gestart op het gebied van kinderpalliatieve zorg en het begin van het leven. Deze projecten zullen in ieder geval in 2020 nog doorlopen. Zij staan onder leiding van voormalig Lindeboomhoogleraar Theo Boer, wiens termijn op 1 september 2019 afliep en van wie we op 6 maart 2020 afscheid hebben genomen. Ondertussen is een opvolgingsprocedure in gang gezet en vanaf de tweede helft van 2020 zal er een nieuwe invulling van de Lindeboomleerstoel zijn.

Het Lindeboom Instituut heeft 2019 helaas afgesloten met een negatief resultaat van 2.500 euro, dat wel kleiner is dan in 2018. De bijdragen van consortiumpartners zijn constant, maar de giften (afkomstig van particulieren en met name kerken) vertonen de laatste paar jaar een dalende trend en dat geldt nog meer voor gerealiseerde projectsubsidies. We hopen dat de nieuwe invulling van de Lindeboomleerstoel en de start van projectmatige samenwerking met een bredere schil van partners onder leiding van een projectcoördinator (project 'Inventarisatie Kennisinstructuur') een impuls zal geven aan zowel de christelijk-ethische bezinning als de financiële basis van het instituut.

Meer financiële armslag is op termijn noodzakelijk voor de toekomstbestendigheid van het werk en het instituut zelf. Het Lindeboom Instituut heeft een continuïteitsreserve van ruim 60.000 euro als buffer. Die kan van pas komen als de inkomsten in 2020 zouden achterblijven, bijv. vanwege de coronacrisis, maar het is zaak dat deze niet structureel verder daalt.

De jaarrekening van het Lindeboom Instituut over 2019 is gecontroleerd en goedgekeurd door Van Ree Accountants. Hieronder is het resultaat te zien. De complete jaarrekening is te vinden op de website van het instituut (www.lindeboominstituut.nl).

Staat van baten en lasten Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut

Baten	2019	2018
Baten uit eigen fondswerving	€ 66.474	€ 82.254
Rentebaten	€ 9	€ 26
Totaal baten	€ 66.483	€ 82.280
Lasten		
Besteed aan doelstelling 'Vervullen bijzondere leerstoel en onderzoek medische ethiek'	€ 54.029	€ 73.480
Kosten eigen fondswerving	€ 7.481	€ 8.199
Beheer- en administratiekosten	€ 7.480	€ 8.200
Totaal lasten	€ 68.990	€ 89.879
Exploitatieresultaat	€ -2.507	€ -7.599

Organisatie

Bestuur

Het bestuur van de Stichting Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut wordt gevormd door het bestuur van Stichting voor Christelijke Filosofie (personele unie). Het bestuur vergaderde vijf keer in 2019. Het bestuur bepaalt de strategische koers van het Lindeboom Instituut, bespreekt op hoofdlijnen het beleid en neemt waar nodig besluiten. De bestuursleden krijgen geen vergoeding voor hun werkzaamheden.

Het bestuur bestond in 2019 uit:

- Drs. Peter Sneep (voorzitter)
- Dr. ing. Christine Boshuizen-van Burken (tot september 2019)
- Jan van Ginkel RA (penningmeester)
- Henk Jongbloed (secretaris; sinds juli 2019)
- Prof. dr. ir. Aart Nederveen (sinds juli 2019)
- Dirk van Schepen MA
- Ing. Arjan de Visser MA (tot juni 2019)
- Drs. Wilfred Vollbehr, secretaris (tot juni 2019)
- Drs. Annemiek van Woudenberg-de Groot

Bureau

Het bureau fungeert als uitvoerder van de activiteiten van het Lindeboom Instituut. Het voert de administratie van donateurs en betrokkenen en de financiële administratie, verzorgt de communicatie van het instituut en de publicaties, doet aan fondswerving, organiseert bijeenkomsten en vergaderingen en ondersteunt het bestuur en andere organen. Het bureau huisvest en beheert de documentatie en de bibliotheek.

De directeur heeft een belangrijk aandeel in de voorbereiding en uitvoering van het beleid en woont de bestuursvergaderingen bij.

Het bureau is gevestigd aan de Bergstraat 33 te Amersfoort. In 2019 waren de volgende personen werkzaam op het bureau, tevens voor Stichting voor Christelijke Filosofie:

- Sander Luitwieler (directeur; voor 0,2 fte werkzaam voor het Lindeboom Instituut)
- Marieke Haan (bureaumanager; voor 0,1 fte werkzaam voor het Lindeboom Instituut)
- Teunis Brand (communicatiemedewerker; voor 0,1 fte werkzaam voor het Lindeboom Instituut)
- Henk van der Veen (financiële administratie; freelance).

College van Toezicht

Het College van Toezicht (ook wel 'lokaal curatorium' genoemd) houdt toezicht op de leerstoel. Het college bestaat uit dr. D.J. Bakker (namens het Lindeboom Instituut), prof. dr. M.G. Buijsen (namens het Lindeboom Instituut, secretaris), prof. dr. S. Paas (namens TU Kampen, voorzitter) en prof. dr. C.J. de Ruijter (namens TU Kampen). Het college kwam in het verslagjaar een keer bij elkaar en wel op 11 oktober 2018. Ir. J. Harmsen volgde D.J. Bakker in 2019 op.

Bijlage: publicaties Theo Boer

Hieronder zijn de publicaties te vinden van prof. dr. Theo Boer van het verslagjaar september 2018 tot augustus 2019.

Wetenschappelijke publicaties

- Wichmann A.B., H. van Dam, T.A. Boer, B. Toonsen, Y. Engels en A.S. Groenewoud, 'Advance Care Planning Conversations with Palliative Patients: Looking through the GPs Eyes', *BMC Family Practice* (2018) 19:184; <https://doi.org/10.1186/s12875-018-0868-5>.
- M.N. van Rijswijk and T.A. Boer, 'Health Checks and the Doctor-Patient Relationship. A Survey amongst Users, Non-Users, and Physicians'. Forthcoming 2019.
- Theo Boer, 'Health Checks en de arts-patiëntrelatie'. *Huisarts en Wetenschap*. Forthcoming 2019
- Theo Boer, 'Euthanasie bij psychiatrische patiënten: observaties vanuit een protestants-christelijk perspectief'. *Psyche en geloof* 30,2 (mei 2019).
- Theo Boer, 'Religie, euthanasie en psychiatrie: een pastoraal-ethische respons'. *Psyche en geloof* 30,2 (mei 2019).
- Yorick Breemes en Theo Boer, 'Voor wat hoort wat? Over orgaandonatie en het ontvangen van organen'. *Tijdschrift voor Gezondheidszorg en Ethiek* (submitted).
- Theo Boer, 'Invoelbaarheid is ook niet alles. Commentaar op Willem Lemmens "Euthanasie en psychisch lijden: empathie voorbij elk taboe?"', in: *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte* 111, 2 (april 2019) (geaccepteerd).
- Theo Boer, Ronald Bolwijn, Maaïke Graafland, Wim Graafland en Annemarieke van der Woude, 'Predikanten in de PKN en hun ervaringen met euthanasie', *Kerk en Theologie* 70, 3 (2019), 151-74.

- Theo Boer, 'Femtiår av nederlandsk eutanasi og dens leksjoner', in: Morten Andreas Horn, Daniel Joachim Heggheim Kleiven and Morten Magelssen (eds.), *Dødshjelp i Skandinavia? Etikk, klinikk og politikk*. Oslo: NOASP (Nordic Open Access Scholarly Publishing), Cappelen Damm Akademisk's Division, 2019 (accepted).
- Theo Boer, 'Euthanasie en het Nederlandse protestantisme', *Collationes. Tijdschrift voor Theologie en Pastoraal* 49,2 (2019), 161-8.
- Theo Boer, 'Euthanasie et protestantisme des Pays-Bas', *Irénikon* 92,1 (2019), 36-47.
- Theo A. Boer, Ronald Bolwijn, Wim Graafland en Theo T.P. Pleizier, 'Euthanasia: experiences and dilemmas encountered by ministers in the Protestant Church of the Netherlands', *International Journal of Public Theology* 14, 3 (2019) (accepted).
- Theo Boer, Ronald Bolwijn, Maaïke Graafland, Wim Graafland en Annemarieke van der Woude, 'Predikanten in de PKN en hun ervaringen met euthanasie', *Kerk en Theologie* 70, 2 (april 2019), 151-72.
- Inez de Beaufort, Theo Boer, Marieke Hollestelle en Marleen Janssen, *Pre-implantatie Genetische Diagnostiek om dragerschap te voorkomen. Een generatie verder of een generatie te ver?* Essay in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid. Den Haag: Ministerie van VWS, 2019, 85 pp.

Vakpublicaties

- Theo Boer, 'Expert Affidavit with regard to Euthanasia in the Netherlands and the "Foreseeable Death Criterion".' Superior Court of British Columbia, 2019, 53 pp.
- Theo Boer, 'Expert Affidavit with regard to Euthanasia in the Netherlands'. Supreme Court of Appeal of South Africa, 2019, 26 pp.

- Theo Boer, 'Waarom euthanasie bij gevorderde dementie uitzonderlijk moet blijven'. Position paper voor de KNMG, maart 2019.
- Theo Boer, 'Euthanasie moet weer stervenshulp worden.' Boekbespreking van: Paul Frissen, *Staat en taboe. Politiek van de goede dood*. In: *Christen Democratische Verkenningen CDV* 21,2 (april 2019), 112-6.

Populariserende publicaties

- Theo Boer, 'Palliatieve psychiatrie'. *Lindeblad* 15,2 (oktober 2018) (TUK).
- Theo Boer, 'Explainer: euthanasie en dementie'. *Website EO NieuwLicht*.
- Theo Boer, 'Aarzeling over koffie-euthanasie is terecht', *NRC Handelsblad*, 13 november 2018.
- Theo Boer, 'Bewondering voor Jochem Douma', *Nederlands Dagblad*, 31 december 2018.
- Theo Boer, 'Euthanasie ontglipte de kerk', *Nederlands Dagblad ND*, 22 maart 2019, <https://www.nd.nl/nieuws/opinie/opinie-protestantse-kerk-stond-weerloos-in.3319432.lynkx>

Wetenschappelijke lezingen

- Theo Boer, 'Nederland, euthanasie en de protestanten'. Lezing op de oecumenische studiedag van de Nationale Commissie voor Oecumene, RKK België op 3 november 2018 te Namur/ Namen, België.
- Theo Boer, 'Strengths and Weaknesses of the Dutch Solution: Observations from the Euthanasia Review Procedure'. Lezing op de conferentie *Schöner Sterben!?! Verschiebungen im Diskurs um Medizin am Lebende* op 16 februari 2019 op de Johannes-Gutenberg-Universität te Mainz.
- Theo Boer, 'Euthanasia in the Netherlands: What are the lessons to be learnt?'. Lezing in het kader van de *Advanced European Bioethics course: Suffering, Death and Palliative care*. Nijmegen, 21 maart 2018,

- Theo Boer, 'Euthanasia, Ethics, and Theology: Ethical, Legal, and Pastoral Observations from the Netherlands'. Inleiding op Ashland Theological Seminary te Ashland OH, 3 april 2019.
- Theo Boer, 'Sterktes en zwaktes in de Nederlandse toetsingsprocedure euthanasie'. Lezing op de studiedag 'Euthanasie doorgeslagen? Een kritische doorlichting van de euthanasiewet en -commissie' van de Katholieke Universiteit Leuven op maandag 29 april te Leuven.
- Theo Boer, 'The Autonomy Paradox: Reflections on Dutch Euthanasia Practice'. Keynote at the conference *Redeeming Autonomy: Agency, Vulnerability, and Relationality* (funded by Australian Catholic University) on May 28, 2019 in Rome.
- Theo Boer, 'PAS and Aid in Dying: Lessons from the Netherlands'. Keynote op de conferentie *A Good Death and Dying Well: Perspectives on the End of Life* van het Center for Bioethics and Human Dignity, Evanston, 22 juni 2019.
- Stef Groenewoud and Theo Boer, 'Regional Variation in Euthanasia'. Paper op de conferentie *A Good Death and Dying Well: Perspectives on the End of Life* van het Center for Bioethics and Human Dignity, Evanston, 23 juni 2019.

Overige lezingen

- Theo Boer, 'Kerkelijk spreken in medisch ethische kwesties'. Korte inleiding bij het symposium *Een goed gesprek* bij het 50-jarig ambtsjubileum van Barend Wallet op 8 september 2018 in de Protestantse Gemeente Houten.
- Theo Boer, 'Mijn lichaam, mijn leven'. Lezing voor de Protestantse Gemeente Houten op 18 september 2018.

- Theo Boer, 'Is er over moraal tussen christenen en niet-christenen een rationeel gesprek mogelijk?' Lezing voor CSFR Nijmegen in het kader van het jaarthema 2018-19 *Moraal aan de Waal*, 21 november 2018 te Nijmegen.
- Theo Boer, 'Voltooid leven als ethisch en maatschappelijk probleem'. Inleiding op de 'Dag van de Christendemocratie' van het Wetenschappelijk Instituut van het CDA op 24 november 2018 te Amersfoort.
- Theo Boer, 'Ontwikkelingen actieve levensbeëindiging in Nederland en de positie van de Protestantse Kerk in Nederland'. Lezing op het symposium *De pastor en het huidige euthanasiedebat* op 19 maart 2019 te Amersfoort.
- Theo Boer, 'Euthanasie vanuit christelijk-ethisch perspectief'. Lezing voor de *Pascalkring*, Apeldoorn, 27 maart 2019.
- Theo Boer, 'De pastoraal verzorger en het euthanasieverzoek'. Workshop (2 maal) op het symposium *Bitter en zoet. Over de rol van de pastor in het gesprek over het levenseinde*, NPV-Zorg, Veenendaal, 3 april 2019.
- Theo Boer, 'Het eeuwige leven als argument voor levensbeëindiging?' Lezing op 13 april 2019 in de Eben Haëzerkerk te Apeldoorn.
- Theo Boer, 'Christelijke medische ethiek? Enkele piketpaaltjes'. Inleiding op het symposium 'Geloof, kerk en medische ethiek', Nieuwe Badkapel Scheveningen, 6 juli 2019.

Interviews (gedrukt)

- Francesco Paloni, 'Niemand zit op seculiere partijdigheid te wachten'. Interview met Theo Boer. *Katholiek Nieuwsblad KN*, 5 oktober 2018 (TUK).

- Eymeke Verhoeven, 'Commissie vindt dat euthanasie bij dementie kan'. Interview met o.m. Theo Boer. *Nederlands Dagblad ND*, 22 oktober 2018.
- Anne Vader, 'Kind kiest niet voor een draagmoeder'. Interview met o.m. Theo Boer. *Reformatorisch Dagblad RD*, 13 november 2018 (TUK).
- Birthe Pedersen, 'Holland og Belgien vil sætte grænser for dødshjælp'. Interview met o.m. Theo Boer over euthanasie bij gevorderde dementie, *Kristeligt Dagblad*, 12 december 2018.
- P.J.A. van Nederpelt en C.J. de Leeuw, 'Schemer over de einder. Nadenken over moeilijke vragen rond het levenseinde'. Interview met Theo Boer. *Gezinsgids* 71, 14/15 (13 december 2018), 138-43 .
- Maurice van Turnhout, 'Moet ik mijn eigen dood regelen?' Interview met Theo Boer over voltooid leven. *Trouw*, 31 december 2018.
- Maja Funch, 'Omdiskuteret belgisk sag om dødshjælp skal for menneskerettighedsdomstol'. Interview met o.m. Theo Boer, *Kristeligt Dagblad (Denemarken)*, 8 januari 2019.
- Christopher de Bellaigue, 'Death on Demand: Has Euthanasia Gone too Far?' Longread met o.m. een interview met Theo Boer. *The Guardian*, 18 januari 2019.
<https://www.theguardian.com/news/2019/jan/18/death-on-demand-has-euthanasia-gone-too-far-netherlands-assisted-dying?>
- Angelica Albaladejo, 'Fear of assisted dying: could it lead to euthanasia on demand or worsen access to palliative care?'. Interview met o.m. Theo Boer. *British Medical Journal BMJ*, 26 februari 2019, doi:
<https://doi.org/10.1136/bmj.l852>.
- Embert Messelink, 'ChristenUnie en medische ethiek'. Interview met Theo Boer. *De Nieuwe Koers*, 2019, 3 (maart), 12.

- John Keown, 'Professor Boer'. Interview with Theo Boer and account of his thinking, in: *Euthanasia, Ethics and Public Policy: An Argument Against Legalisation*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press 2018, 228-37.
- 'Niederlande: Sterbehilfe wird immer mehr zur Regel'. Interview. *IdeaSpectrum*, 20 februari 2019, 13.
- Remco van Mulligen, 'Praten over het levenseinde blijft voor velen moeilijk'. Interview met o.m. Theo Boer. *Nederlands Dagblad ND*, 3 april 2019.
- Jakko Gunst, 'Zo simpel was het niet'. Interview met o.m. Theo Boer over euthanasie op basis van een wilsverklaring. *Reformatorisch Dagblad RD*, 10 april 2019.
- Hanno Janse, 'We moeten het hebben over de vraag: wanneer is een mens een mens?' Interview met Theo Boer n.a.v. de *Nieuw Licht* uitzending over opname van persoonsgegevens van een kind in basisregister na een abortus, 21 april 2019.
<https://portal.eo.nl/programmas/tv/nieuwlicht/artikelen/2019/04/we-moeten-het-hebben-over-de-vraag-wanneer-is-een-mens-een-mens/>
- Allesandro Rico, 'Eutanasia? Un errore. Noi l'abbiamo fatto e io ora sono pentito'. Interview met Theo Boer. *LaVerità*, 27 mei 2019.
- Sabrina Ingabire, 'Euthanasie bij jonge psychiatrische patiënten: een twistgesprek'. Interview met Theo Boer en Jad Amine Zeitouni. *NRC Handelsblad*, 15 juni 2019.
- Auke van Eijdsen, 'Leidt dertienwekenecho tot meer abortussen?'. Interview met o.m. Theo Boer. *Nederlands Dagblad*, 5 juli 2019.
- RD, 'Christenen sceptisch: Gezin ontvang je bij je geboorte', *Reformatorisch Dagblad RD*, 13 juli 2019,
<https://www.rd.nl/vandaag/binnenland/christenen-sceptisch-gezin-ontvang-je-bij-je-geboorte-1.1581667>

- 'Reacties op euthanasiezaak: 'Het gebruik van de term moord ligt gevoelig, maar kan niet anders'. Interview met o.m. Theo Boer, *Katholiek Nieuwsblad*, 27 augustus 2019.

Media (radio en televisie)

- Apple Daily televisie (Hongkong, Taiwan), 8 november 2018, interview met Theo Boer en KNMG-voorzitter René Héman over euthanasie in Nederland
- (zie <https://tw.news.appledaily.com/new/realtime/20181108/1462918/>)
- Groot Nieuws Radio, 16 oktober 2018, 17.15-17.20, interview over de daling van de euthanasiecijfers
- NPO1 televisie, *EenVandaag*, 16 oktober 2018, 18.15-18.20, interview over de daling van de euthanasiecijfers
- NPO1 radio, *StandPunt.nl*, 24 oktober 2018, 09.40-09.45, interview over het standaard aanbieden van obductie bij overlijdens onder de 40 jaar
- Radio Sputnik (Moscow World Service), 11 november 2018, 11.05-11.18, live interview over euthanasie bij dementie. <https://soundcloud.com/radiosputnik/theres-a-250-increase-in-euthanasia-cases-since-ten-years-ago-professor>
- NPO1 televisie, *NieuwLicht*, 18 november 2018, 21.10-21.45, studiodesprek over euthanasie bij gevorderde dementie
- NPO5 radio, *EO live*, 24 november 2018, 19.30-19.45, studiodesprek over een christelijke visie op omgang met het lichaam na de dood
- Groot Nieuws Radio, 29 november 2018, 07.35-07.45, interview met Theo Boer over de door Dr. Hé genetisch gemodificeerde tweeling (TUK)

- Website *Ik wil euthanasie*, vier korte interviews met Theo Boer over 'Heb ik recht op euthanasie?', 'Is denken aan euthanasie gevaarlijk?' Hoe kijken andere landen naar euthanasie?' en 'Waarom is het leven het leven waard?'. Zie <https://ik-wil-euthanasie.nl/>, najaar 2018
- RTV-Oost (Radio Zwolle), 12 december 2018, 16.00-16.30, interview over vaccinaties, weigering, en dwang. <https://uitdewerkplaats.nl/joomla/content-component/debatkamer/150-debatkamer-aflevering-3-vaccinatieplicht> (TUK)
- NPO2 televisie, 19 december 2018, 21.15-21.50, *Zembla 'Op leven en dood'* (VARA), interview over de zorg voor spijtoptanten bij genderchirurgie
- Kerstin Schweighöfer, 'Mein Sterben gehört mir'. Interview met o.m. Theo Boer. *Deutschlandfunk*, 6 februari 2019. https://www.deutschlandfunk.de/sterbehilfe-in-den-niederlanden-mein-tod-gehört-mir.2540.de.html?dram:article_id=439364
- 21 februari 2019, *Global Journalist* (Amerikaanse televisie). 'Euthanasia in the Netherlands'. Interview met o.m. Theo Boer over euthanasie en psychiatrie. <https://www.youtube.com/watch?v=j87UEcxI3oo>
- 23 april 2019, NPO1 radio, EO *Dit is de dag DiDD*, 18.45-18.55. Studiogesprek over opname van geaborteerd kind in basisregister persoonsgegevens.
- Jasper King en Sam Whitworth, 25 mei 2019, *Euthanasia: a Slippery Slope? A Short Documentary*. Eindexamenproject over euthanasie en psychiatrie. https://www.youtube.com/watch?v=eVfVWRRu-Kg&feature=youtu.be&fbclid=IwAR2mKce4vXTns0305TzRVBybGG2ujqN5nEeNo-mV50cVq55aZ_9u8QRX2tk
- 5 juni 2019, BBC 4, 17.20-17.30 *PM*, interview over euthanasie bij psychiatrische patiënten.
- 6 juni 2019, NPO1 radio, EO *Dit is de dag DiDD*, 18.45-18.57. Studiogesprek over zelfgekozen door bij tiener Noa Pothoven.

- 4 juli 2019, NPO1 radio, EO *Dit is de dag DiDD*, 18.45-18.57. Studiogesprek over de ethische aspecten van het standaard aanbieden van de 13-weken echo.

Contact

Adres: Bergstraat 33, 3811 NG Amersfoort

Telefoon: (033) 4328288

Website: www.lindeboominstituut.nl

E-mail: info@lindeboominstituut.nl

Twitter: www.twitter.com/LindeboomInst

Facebook: www.facebook.com/LindeboomInst

IBAN: NL47 INGB 0003 8057 45

BIC: INGBNL2A